

moгу, sa malo dobre volje i uzajamnog razumevanja, lako rešiti. Inače, ako se bude drukčije radilo, izgledaće nametanje i nasilno rešenje jednog načina, uobičajenog u jednoj republici, na račun drugog, uobičajenog u drugoj; jedne volje, koja je u jednom načinu razumevanja pojava, na račun druge. A to ne bismo ni u kom slučaju želeli; već — sporazum i dogovor...»

O »RAZLICI« IZMEĐU INFINITIVA I VEZE DA + PREZENT

Miroslav Kravar

Sudbina infinitiva na području književne štokavštine ide među važna i aktualna pitanja naše normativne sintakse. U povodu članka prof. D. Brozovića »O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom *da*«, koji je izašao u »Jeziku« 1 (1953) na str. 13. i d., htio bih se na tome pitanju malo dulje zadržati. Prof. Brozović nastoji da nađe razliku u smislu između dva tipa izričaja, infinitiva i veze *da* + prezent, koji se u našem jeziku, i narodnom i književnom, svuda više ili manje ukrštaju. Ali meni se čini, da se rješenje, što ga on predlaže, ne da tako lako potvrditi ni govornom praksom većine štokavaca ni analizom književnih primjera. Ovdje ću pokušati da svoj prigovor, koliko budem mogao, i dokažem.

I.

Pojava zamjene infinitiva vezom *da* + prezent ide, kako je poznato, u red sintaktičkih crta, koje su našem jeziku zajedničke s ostalim balkanskim jezicima, u kojima se infinitiv ili potpuno izgubio (u grčkom, tosačko-albanskom, bugarskom i makedonskom) ili se djelomično gubi (u rumunjskom i u štokavskom narječju našega jezika) zamjenjujući se u oba slučaja dopunskom rečenicom namjernoga oblika. Pitanje, u čemu valja vidjeti uzrok nestajanju infinitiva na balkanskom tlu i kako je sam proces tekao, nema izravne veze s ciljem ovoga članka.¹ O tome se i ne može reći ništa pouzdano na temelju podataka samoga našeg jezika, gdje se zamjena javlja u većem opsegu tek od XVI. stoljeća (v. primjere u ARj. II, str. 180.a i d.). Ti nam, dakle, podaci ne bi mogli otkriti čitava procesa, jer on prelazi geografske, a sudeći po onome, što se zna o nestanku infinitiva u grčkom, i vremenske granice našega jezika.² Na svemu se tome ovdje ne

¹ Isp. o tome Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, 1930., str. 173. i d., gdje se ta pojava, u nauci različito tumačena, objašnjuje grčkim utjecajem.

² U grčkom se proces počeo još u helenističko doba; isp. E. Schwyzer i A. Debrunner, *Griechische Grammatik II*, 1950., str. 383. i d.

treba zadržavati, samo valja podsjetiti, da se pojava širila s balkanskoga juga prema sjeveru i zapadu.

Ovdje će biti dosta, da podemo od današnjega stanja na terenu. Upotreba veze *da* + prezent mjesto infinitiva, poznata pod imenom »dakanja«, nije na štokavskom području svuda jednako zastupana. Točnije granice između dva izričaja trebalo bi tek utvrditi. Ali ne ćemo mnogo griješiti, ako u tom pogledu budemo razlikovali tri pojasa: istočni pojas jakoga »dakanja« s veoma slabom, gotovo nikakvom upotrebom infinitiva, zatim središnji pojas umjerenoga »dakanja«, u kojem veza *da* + prezent konkurira infinitivu, i zapadni pojas slaboga »dakanja« s veoma razvijenom upotrebom infinitiva. Ta se tri pojasa podudaraju *grosso modo* s područjima triju štokavskih govora: ekavštine, ijekavštine i ikavštine. (Čakavsko, a osobito kajkavsko narječje ostaju izvan jačega utjecaja »dakanja«.) Ako se obilje primjera iz starijega jezika (XIV.—XV., a napose XVI.—XIX. stoljeća, sabranih u našim rječnicima, osobito u ARJ., bar letimično pregleda i uspoređi s današnjim stanjem, vide se odmah dvije stvari: da se »dakanje« na terenu pomicalo s istoka na zapad i da se proces u književnom jeziku polarizirao na crti Beograd—Zagreb, iako se razlika u upotrebi dvaju izričaja na terenu ne može označiti kao srpsko-hrvatska. Tome valja dodati, da se »dakanje« u novije vrijeme, preko uprave, vojske, škole, štampe, radija i t. d., kretalo i u drugom pravcu: odozgo prema dolje. Sva je prilika, da se pojava uopće širila iz grada prema selu, a ne obratno.

Naš se, dakle, suvremeni jezik, što se tiče nestajanja infinitiva, nalazi u položaju, da se infinitiv više ili manje koleba, tako da se gotovo u svim sintaktičkim položajima može, ali ne mora zamjenjivati vezom *da* + prezent, jer ga u isto vrijeme drugi faktori, među kojima naše slavensko podrijetlo i kulturna okolina s postojanim infinitivom nisu najmanji, neprestalno obnavljaju. Svaki naš čovjek, koji govori ili piše štokavski, stoji pred nesvjesnim izborom između dvije izražajne mogućnosti: infinitiva ili veze *da* + prezent. Ali nedoumice u tom izboru ima samo kod školovanih, a najviše valjda kod jezično obrazovanih ljudi. Na terenu, kao i inače, upravljaju izborom ustaljene govorne navike, koje, dakako, nisu svuda iste. Time, što se Beograd nalazi na području jakoga, a Zagreb, danas već prilično štokaviziran, na području slaboga »dakanja«, objašnjuje se i tolika razlika u upotrebi infinitiva i veze *da* + prezent u književnom jeziku na dvije strane. Ali široko štokavsko područje između dva književna centra ostaje i danas izvan domašaja krajnjih tendencija. Jer današnje stanje u središnjem pojasu nije u tom pogledu odmaklo daleko od »klasične« — *da* je tako nazovemo — štokavštine, kako je normirana u Vuka, Daničića i Maretića. Bilo bi, dakle, važno znati, što se ondje događa.

II.

Prof. Brozović, pozivajući se na jedan članak dra. M. Moskovljevića, smatra, da se na terenu središnje štokavštine u upotrebi infinitiva i veze *da* + prezent ocrtavaju neke razlike u smislu. Svoju misao pokušava potvrditi na nekoliko književnih primjera, na kojima se, da ne duljim, ne ću zadržavati, iako nisu ni odabrani ni protumačeni tako, da im ne bi bilo prigovora. Po njemu bi, ako se bolje pogleda, razlika između dva izričaja imala biti trojaka: sintaktička, semantička i stilistička.

Što se, najprije, tiče sintaktičke razlike između dva izričaja, ona se, prema tome mišljenju, dá izraziti u ovom pravilu: »Ako dopunski glagol označava što trajno ili općenito, bolje je uzeti infinitiv, a ako označava što časovito ili konkretno, bolje je uzeti prezent s veznikom *da*.«³ Tako bi se rečenice *ne mogu ustati* i *ne mogu da ustanem* razlikovale u smislu po tome, što bi prva značila, da ne mogu ustati uopće (jer sam, na primjer, uzet), a druga, da ne mogu ustati u danom času (jer mi, recimo, trne noga). Priznajem, da — iako štokavac — nisam imao prilike da takvu razliku osjetim pa mislim, da je ili uopće ili bar u većem opsegu nema. Ovdje me zanima da nadem, odakle onda prof. Brozoviću utisak (rekao bih, da se baš o tome radi), da infinitiv valja »uzimati«, kad se označuje što trajno ili općenito, a prezent, kad se izriče što časovito ili konkretno. Čini mi se, da ta misao polazi od općih predočaba, što ih izazivlju dva glagolska oblika, infinitiv i prezent, kao takvi: infinitiv kao izraz čiste glagolske radnje nosi apstraktni smisao u sebi; a prezent, bar imperfektivni, znači »pravu«, t. j. konkretnu sadašnjost. Da ne potječe odatle prividna, po mome sudu, razlika između dva izričaja? Teško je inače vidjeti, po čemu bi prva od navedenih rečenica bila općenita ili trajna, a druga konkretna ili časovita.

Dnevna težnja za zamjenom apstraktnoga izričaja konkretnim mogla je i dovesti do toga, da se infinitiv zamjenjuje dopunskom rečenicom. Ali gdje oba izričaja žive jedan pored drugoga, kao kod nas u pojasu umjerenoga »dakanja« i u književnom obliku »klasične« štokavštine, tu se oni više ne odnose kao apstraktno prema konkretnom. Ista sintaktička funkcija, koju vrše, potiskuje pojmovnu razliku među njima, pa prezent u zamjeni za infinitiv dobiva isto tako apstraktan smisao kao i sam infinitiv. Jer da je konkretan (što bi mogao biti samo onda, kad bi se vremenski određivao prema nekome momentu), slagao bi se i u vremenu s glagolom nepotpuna smisla, pa u rečenici *mogu da vidim* dva glagola ne bi više bila u zavisnom, nego u usporednom odnosu (isp. engl. *come and see me* mjesto i pored *come to see me*), tako da bi rečenica, u kojoj je dva puta

³ »Jezik« 1 (1953), str. 15.

dan podatak o licu, bila pleonastična i u pogledu vremena (pogotovu, ako imamo na umu, da će vezniku *da* osnovno značenje biti »i«⁴). No veza *da* + prezent u zamjeni za infinitiv ima, kao i sam infinitiv, ulogu vremenski neodređene imenice: *želim biti zdrav* = *želim da budem zdrav*, a oboje = *želim sebi zdravlje*. Drugim riječima, prezent ovdje nije pravi, nego zavisni indikativ ili »relativ«.⁵ Da nije tako, ne bi se mogao razumjeti proces nestajanja i zamjene infinitiva uopće.

Stoga nije čudo, što se infinitiv i veza *da* + prezent upotrebljavaju bez razlike u smislu.⁶ Ovdje bih mogao navesti svu silu primjera, koji to potvrđuju, ali ću navesti samo nekoliko takvih, koji govore protiv mišljenja, o kojem je riječ. Evo ih najprije nekoliko iz narodnoga jezika. Nar. prip. 239: ima... orao, koji ne može *da leti* (uopće); nar. pj. 1, 39: ne mogahu puta *razaznati* (u danom času); posl. 149: ko ne može *da plati* (uopće), valja da moli; nar. pj. 2, 117: ne da vila temelj *podignuti* (u danom času); nar. prip. 91: dođu na more i stanu *da se kupaju*; nar. pj. 2, 439: kada Marko bio uz Urvinu, poče njemu Šarac *postrtati* (kako bi uopće uz glagole *početi* i *stati* mogao smisao biti općenito-trajan?); ibid. 1, 318: ja bih mlada sada najvolija, da *ja imam* đerdan od dukata; ibid. 2, 614: nigda ti se poturčiti ne ću, no sam radij *izgubiti* glavu. Nije drukčije ni u današnjem jeziku. Navodim nekoliko primjera iz pripovijetke I. Andrića, Put Alije Đerzeleza (prema izdanju MH od 1947.). Str. 11: ne dohvati prvi put nego se morade *zaskočiti* (u danom času); 24: rad čega to mora ona *da se krije* i *stidi* (uopće, trajno); 19: kad se jednom zaletio, on se nije mogao *zaustaviti* (u danom času); 27: zašto on sa svojom slavom i snagom ne može *da ga pređe* (uopće); 12: stao je *sedlati* konja i *puniti* bisage; 19: napipa vodu i stade *da hladi* ruke i čelo.

Te sam primjere, doduše, mogao i mimoći, jer prof. Brozović u svome članku nekoliko puta napominje, da se infinitiv i veza *da* + prezent mogu i izmjenjivati, tako da razlike među njima najčešće i nema. Ali nije nam rekao, zašto je onda traži.

Ravnoteža, koja u središnjem štokavskom pojasu postoji između dva izričaja, očituje se najbolje u slučaju glagola *htjeti*. Ako *htjeti* stoji u prezentu u značenju volje, onda će štokavac iz unutrašnjosti upotrebiti svagda vezu *da* + prezent; na pr. *hoću da te vidim* ili *zašto ne ćeš da učiš?* Ali pri slabom »dakanju« (na primjer u Zagrebu) i tu se može čuti: *hoću te vidjeti* i *zašto ne ćeš učiti?* Ako se pak prezentom glagola *htjeti* izriče

⁴ Isp. A. Musić, Rečenice s konjunkcijom »da« u hrvatskom jeziku. »Rad« 142 (1900), str. 1. i d.

⁵ Isp. A. Belić, O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku, 1941., str. 368. i d., a napose 395. i 438. i d.

⁶ Isp. T. Maretić, Gramatika i stilistika, 1931., str. 560. i d.

budućnost, onda će isti štokavac upotrebiti samo infinitiv; na pr. *mi ćemo vas čekati* ili *gdje ću vas naći?* No pri jakom »dakanju« (na primjer u Beogradu) i te se rečenice govore (a i pišu): *mi ćemo da vas čekamo* i *gde ću da vas nađem?* U nekim opet sintaktičkim položajima i ta razlika slabi, na primjer u pitanju, pa rečenica *hoćeš li doći?* može značiti »jesi li voljan doći?« i »stoji li, da ćeš doći?«. Rijetko će se čuti u prvome smislu *hoćeš li da dođeš?*, a u drugome gotovo nikako. Ali kad se glagol *htjeti* javlja u drugim oblicima (t. j. kad se ne može shvatiti kao pomoćni za futur), ponaša se kao i ostali načinski glagoli pa može stajati s infinitivom i vezom *da* + prezent; na pr. *htio sam vam nešto reći* i *htio sam da vam nešto kažem* ili *ne bih vam htio smetati* i *ne bih htio da vam smetam* i t. d.

Sve nam to govori, da između dva izričaja nema u načelu nikakve sintaktičke razlike. Rekao čovjek *ne mogu doći* ili *ne mogu da dođem*, *stao sam slušati* ili *stao sam da slušam*, *daj mi piti* ili *daj mi da pijem*, u oba slučaja osnovni smisao rečenica ostaje isti. Razlika je u tome, što će se zapadni štokavac izraziti radije na prvi, a istočni na drugi način. Jači utisak o razlici u smislu između dva izričaja može imati onaj, tko se služi samo jednim od njih. Tko govori svagda *moram raditi*, njemu će se izričaj *moram da radim* u prvi mah činiti konkretan, i -- obratno -- tko govori svagda *nemoj da smetaš*, on će u izričaju *nemoj smetati* osjetiti nešto apstraktno. Ali tko se izražava sad na jedan sad na drugi način, on oba izričaja upotrebljava promiscue. Možda se na graničnim područjima razlika i osjeća, ali je pitanje, treba li takav prelazni moment razvoja uvoditi u opću upotrebu.

(Svršit će se.)

O TVORBI POSVOJNIH PRIDJEVA NA -SKI OD ZEMLJOPISNIH IMENA

Mate Hraste

Na pisanje ovoga članka potakao me je upit jednoga čitatelja »Jezika« iz Istre, da li je pravilno govoriti i pisati *pulski* ili *puljski*. On mi je tom prilikom spomenuo, da se u Istri donedavno mogao čuti i vidjeti napisan i oblik *puljski* pored običnijega *pulski*.

Na taj bi se upit moglo odgovoriti lako i brzo, ali ima mnogo drugih takvih pridjeva od zemljopisnih imena, za koje nije lako odmah odgovoriti, kako se tvore. Poradi toga ću nastojati u ovome članku dati barem opća pravila za tvorbu pridjeva od zemljopisnih imena.